

از آستارا تا ایشارباد

(جلد چهارم)

آذربایجان آیینی مانند ران شرقی

دش اول

از آستارا تا ایشارباد
آذربایجان آیینی مانند ران شرقی

(جلد چهارم)

۱۳۰۰

تألیف

دکتر منوچهر آتشپور

MITRA
Perzische Boekhandel
Adm. de Ruyterweg 44
1056 GK Amsterdam
Tel.: 020 - 689.88.66

www.KetabFarsi.com

این کتاب با همکاری
معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
به چاپ رسیده است.
(گنجینه ایران «۱۴» شماره ۱۶۳)
مدیر فنی: حسین ایوبی زاده

ستوده، منوچهر، ۱۳۹۲ -
از آستارا تا استاریاد / تألیف منوچهر ستوده. - تهران: آگاه: وزارت فرهنگ و ارشاد
اسلامی، معاونت امور فرهنگی: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۵ -
ج: مصور، نقشه
ISBN 964-416-033-9 (vol.4)
چاپ اول: جلد چهارم: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل انتشارات و تبلیغات، ۱۳۶۶،
تحت عنوان «از آستارا تا استاریاد»
مدرجات: ج. ۴. آثار و بناهای تاریخی مازندران شرقی
۱. کیلان - آثار تاریخی. ۲. مازندران - آثار تاریخی. ۳. گرگان - آثار تاریخی. الف. ایران.
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت امور فرهنگی. ب. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
ج. عنوان. د.
۲ س ۲۴ الف / DSR ۲۰۵۳ / ۹۵۵/۲۰۴۳
۱۳۷۵
کتابخانه ملی ایران
۵۶۰۸ - ۷۴ م

دکتر منوچهر ستوده
از آستارا تا استاریاد
(جلد چهارم)
آثار و بناهای تاریخی مازندران شرقی
(بخش اول)
(چاپ اول زمستان ۱۳۶۶)
چاپ دوم بهار ۱۳۷۵، لیتوگرافی کوهرنگ
چاپ نیل، صحافی ایران کتاب
تعداد: ۲۲۰۰ نسخه
همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است
شابک ۹-۲۳-۰۲۳-۴۱۶-۹۶۴ (جلد ۴) ISBN 964-416-033-9 (vol.4)

پنج سده بعد، سیر و سفر سیاحتگران شرقی در سرزمین‌های غربی متوقف می‌شود. مسلمانان ترجیح می‌دهند که بیشتر در سرزمین‌های اسلامی به ویژه اماکن متبرکه سفر کنند و این خود دلیل تاریخی دارد که ناشی از پذیره نشدن شرقیان از سوی غربیان است و به ناگاه جریان سیر و سیاحت واژگونه می‌شود و این بار، سیاحتگران غربی چون صف مورچگان طریق شرق در پیش می‌گیرند و نه به شوق دیدار از شگفتی‌های شرق و عبرت آموختن، بلکه هدف‌هایی کاملاً متفاوت از آنچه که شرقیان در سیاست خود داشتند، می‌جویند. اینان یا مبلغان مذهبی‌اند یا رسولان دنیای پردسیسه و پرفتنه سیاست و یا تاجران کیسه‌دوخته‌ای که جز معدودی، همه یک هدف دارند: چاپیدن شرق.

نیازی به استدلال نیست، که بازتاب‌های حضور این خیل جهانگردان و سیاحان خود بهترین دلیل است. پای این سیاحتگران غربی و یا مستشرقین زمانی به مشرق گشوده می‌شود که استعمار به شیوه پرخشونت قرن هفدهمی‌اش اندک اندک پای می‌گیرد. از آمبروسیو کنتارینی گرفته تا برادران شرلی، شاردن، تاورنیه، سانسون، پیترو دل‌واله و کمپفر که از ایران دیدن کرده‌اند و بعدها دکتر فوریه (پزشک ناصرالدین شاه) و گریبایدوف و همفر انگلیسی، همه و همه، اگرچه روش‌ها و برنامه‌های به ظاهر متفاوتی می‌داشته‌اند، لکن هدف واحدی را دنبال می‌کرده‌اند که همان خشکاندن ریشه‌های عمیق فرهنگ اسلامی - ایرانی و ایجاد نفاق میان قومیت‌های ایرانی از طریق مضمون‌سازی برای آذری‌ها، گیلانی‌ها، اصفهانی‌ها، کاشانی‌ها و... و طرح مسایل جانبی و عمده کردن آنها و بزرگ نشان دادن نقطه ضعف‌ها و نشان دادن طریقه‌هایی نادرست برای اصلاح و بالاخره یافتن جاپایی برای استعمار بوده است.

برادران شرلی، با فتنه‌انگیزی زمینه کشمکش و جنگ میان ایران صفویه با عثمانی را فراهم آوردند و بعضی از مستشرقین با سوءاستفاده از روحیه مهمان‌نوازی

دیباچه چاپ اول

سالهای سده پنجم هجری و دو سده بعد از آن، دوران سیاحت شرقی‌ها از مشرق و گاه از مغرب‌زمین است. در این دوران که فرهنگ اسلامی یکی از ادوار شکوفایی خود را می‌گذارند، سیاحتگرانی چون ناصر خسرو، ابن بطوطه و یاقوت حموی، کوله‌بار سفر بردوش کشیده به هرکجا که می‌رفتند از سر صدق و صفا یادداشت‌هایی برگرفته و چون به موطن بازمی‌گشتند این یادداشت‌ها را ره‌آورد سفر به جهان اسلام می‌کردند؛ چرا که «قل سیروافی الارض فانظروا کیف كان عاقبة المکذبین» را باور داشتند.

غالب این سیاحتگران شرقی مبرا از تحریف بودند، آنچه دیده بودند، بی‌کم و کاست می‌نوشتند و آنچه شنیده بودند، اگر قولی معقول بود و در ترازوی خرد وزنی می‌داشت، بی‌حشو و زایده ضبط می‌کردند.

و بیگانه دوستی ایرانیان کار را به جایی رساندند که حتی به مقامات مملکتی امر و نهی می‌کردند و حتی خود آنان منشأ فسادهایی بودند و کمترین جنایتشان خارج کردن گرانبهارترین ثروت‌های این مملکت بوده است. شاهد این ادعا، وجود آثار گرانبهای این مرز و بوم در موزه‌های اروپا و آمریکا است.

متأسفانه برخی قلم به دستان ناآگاه ما، همین بافته‌های رطب و یا بس مستشرقین را وحی منزل دانسته بر مبنای آنچه نوشته‌اند، تاریخ معاصر ایران را تحلیل کرده‌اند و به همان نتایجی رسیده‌اند که مستشرقین دلسوخته ایران (!) رسیده بودند و طریق حل مشکلات را - همان مشکلاتی که یا وجه نداشته و یا مستشرقین عمده کرده بودند - در راه حل‌های غربی جستجو می‌کنند.

جای بسی خوشبختی است که یک بار دیگر محققین ما با تکیه بر فرهنگ اصیل اسلامی - ایرانی به خود آمده‌اند تا ایران را، نه از نگاه پردسیسه بیگانگان طماع، که از افق گشاده این فرهنگ والا بنگرند و خود به معرفی ایران پردازند.

کوشش دکتر منوچهر ستوده در همین راستا است: معرفی ایران برای ایرانی، تا سرزمین اسلامی خود را بشناسد، از امکاناتش آگاه شود و محدودیت‌هایش را دریابد و در جهت تقویت امکانات و رفع محدودیت‌ها بکوشد.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با این هدف اقدام به چاپ و نشر کتاب حاضر کرده است که شوقی در محققان انگیزد تا به جای ترجمه سیاحتنامه‌های مستشرقین، خود، چون مؤلف حاضر کمر همت بندند و جای جای میهن اسلامیمان را جستجو کنند و یافته‌هایشان را به ملت مسلمان ایران عرضه دارند.

دیباچه چاپ اول

سالهای سده پنجم هجری و دو سده بعد از آن، دوران سیاحت شرقی‌ها از مشرق و گاه از مغرب‌زمین است. در این دوران که فرهنگ اسلامی یکی از ادوار شکوفایی خود را می‌گذارند، سیاحتگرانی چون ناصر خسرو، ابن بطوطه و یاقوت حموی، کوله‌بار سفر بردوش کشیده به هرکجا که می‌رفتند از سر صدق و صفا یادداشت‌هایی برگرفته و چون به موطن بازمی‌گشتند این یادداشت‌ها را ره‌آورد سفر به جهان اسلام می‌کردند؛ چرا که «قل سیروافی الارض فانظروا کیف كان عاقبة المکذبین» را باور داشتند.

غالب این سیاحتگران شرقی مبرا از تحریف بودند، آنچه دیده بودند، بی‌کم و کاست می‌نوشتند و آنچه شنیده بودند، اگر قولی معقول بود و در ترازوی خرد وزنی می‌داشت، بی‌حشو و زایده ضبط می‌کردند.

پیشگفتار

کتاب حاضر مجلد چهارم از آستارا تا استاراباد است که پس از هشت سال و چند ماه که در بوته فراموشی افتاده بود، به دستور برادر مکرم آقای محمد دشتی - مدیر کل انتشارات و تبلیغات وزارت ارشاد اسلامی - و کوشش و پی گیری آقای مهدی افشار به زیور چاپ آراسته گردید.

این مجلد شامل آثار و بناهای تاریخی مازندران شرقی است یعنی سرزمینی که سامان غربی آن کناره رودخانه هراز و سامان شرقی آن جرکلباد است و شهرهای مهم:

- ۱ - آمل. ۲ - بابل (= مامطیران = مامطیر = بارفروش ده = بارفروش).
- ۳ - قائم شهر (= مشهد جمنان = علی آباد = شاهی). ۴ - ساری.
- ۵ - بهشهر (= خرگوران = اشرف البلاد = اشرف) و حومه آنها در این قسمت از خاک مازندران افتاده است.

نگارنده برای تهیه مطالب این کتاب، ابتدا شهری را مورد بررسی قرار داد. سپس نواحی اطراف آن را که در دشت است مطالعه کرد. پس از آن در کنار رودخانه آن،

خود را به آخرین نقطه یعنی رشته اصلی البرز رساند و کنار شاخه‌های این رودخانه را یکی پس از دیگری سرزد و آنچه قابل ضبط و ثبت بود نوشت.

زیباترین و آبادترین و پهناورترین بخش کوهستانی رشته البرز ناحیه هزارجریب است که سامان غربی آن ارتفاعات کنار تالار و سامان شرقی کوه‌های گرگان است و از جنوب به رشته اصلی البرز و از شمال به رشته کوه جهان مورا - در جنوب ساری و بهشهر و گلوگاه و سدن رستاق - محدود می‌شود. رودخانه تجن با شاخه‌هایی به درازای شصت هفتاد کیلومتر و رودخانه نکا با شعب اصلی آن در این ناحیه زیبای جغرافیائی جریان دارد.

با اینکه نگارنده چندین بار به این ناحیه سفر کرد، به عللی که ذکر آن ناکردن اولی است، چنانکه باید و شاید این منطقه مورد بررسی قرار نگرفت. ولی اینجانب مصمم است دو سه تابستان در این منطقه به سیر و سیاحت بپردازد، شاید بتواند آثاری از کاخها و دژهای باستانی که ذکر آنها در متون تاریخی آمده است بیابد و آنچه از قلم افتاده است یادداشت کند. این بنده به نقص کار خود معترف است و از خوانندگان تقاضای عفو و اغماض دارد.

روزی که به کار گردآوری آثار تاریخی مازندران شرقی پرداختم، دانستم که «من یک تن ضعیف و دو صدکاروان بلاست». چون به پشت‌کار و پی‌گیری خود اطمینان داشتم از کاروانهای بلانهراسیدم و پای در میدان گذاشتم. اما باید گفت که یاریها و دستگیریهای دیگران بود که روز به روز به قوت قلب این ناچیز می‌افزود و در نتیجه توانست باری بدین سنگینی را به منزل برساند. اینک بر خود فرض می‌داند که از یکایک آنان در اینجا نام برد تا همه بدانند که هنوز روح همکاری و یآوری در این نسل زنده است و امید است در نسل بعد نیز پایدار و استوار بماند.

کسانی که مرا یاری کردند:

در آمل:

سید علی اکبر احمدیان، غلامعباس رحیمی رئیس سپاه دانش، احمد فرامرزپور -

عضو فرهنگ و هنر، اسفندیار کلارستاقی - رئیس آموزش و پرورش، یحیی تنها - راهنمای تعلیماتی - و محمد فاضلی.

در بابل:

سید محمدباقر حاجتی، حاج علی طباطبی، محمد اسماعیل پور.

در گنچ افروز:

هدایت‌الله امیر سلیمانی، عباس امیر سلیمانی، احمد امیر سلیمانی، اصغر حسن زاده.

در سوادکوه:

سرکار نوروز علی لاسمی، سرکار غلامعلی قنبرزاده.

در دره آریم سوادکوه:

مهندس صفرعلی لشکر بلوکی - مهندس کارگاه بوژان که جاده دو آب به چاشم را می‌ساخت - اصغر احمدیان ساکن کنگه‌لی.

در ساری:

حاج آقا حسین روزبهی، محمد جعفر نیکخواه، دکتر عبدالحمید اخوان - رئیس اداره دامپزشکی - هرمزر برارلیمونی، محمدرضا رنجبر ریحان آبادی، سرکار علی اکبر دهقان زادگان، منوچهر نیکزاد تهرانی.

در بهشهر:

سرکار موسی باقری گرگی، سرکار کاظم حجازی گرگی.

در گلوگاه و میانکاله و جرکلباد:

علی بابا عسکری، نوروزعلی خادم‌ملوی گلوگاهی.

یکایک نامبردگان شبها و روزها از عمر عزیز خود را صرف همراهی و همپائی با این بنده کردند و آنچه می‌دانستند با خلوص و صفا در اختیار مخلص گذاشتند. تشکر و امتنان از ایشان شاید از سنگینی دینی که برگردن من است بکاهد.

برادرگرامی آقای مسعود گلزاری کار تنظیم عکسهای کتاب را به عهده داشتند و با دقتی که خصیصه ایشان است این کار را انجام دادند. از نامبرده نیز متشکر است و

قدردانی می‌نماید.

خداوند متعال کسانی را که برای حفظ فرهنگ این آب و خاک قدمی در راه می‌گذارند، توفیق و سعادت عنایت خواهد کرد، زیرا دعای خیر بندگان بدرقه راه ایشان است.

اکنون این بنده بسیار شادمان است که نتیجه مطالعات و بررسیهای خود را تقدیم آستان اهل تحقیق و تتبع می‌نماید و از یکایک خوانندگان توقع دارد تا لغزشهای نویسنده را یادآور گردند چون «متکلم را تا کسی عیب نگیرد، سخنش صلاح نپذیرد».

منوچهر ستوده

اسفندماه ۱۳۶۵ شمسی

مقدمه

هنرمندان ایرانی در تمام ادوار سعی کرده‌اند که بیشتر هنر خود را به هنرشناسان عرضه کنند و کمتر به فکر شهرت و نام خویش بوده‌اند.

از اینجاست که در بیشتر مساجد و مدارس و سایر بناهای عمومی نام معمار و بنا کمتر یاد شده است و در چند بنائی کسه به نام معمار و بنا برخوردیم، نامشان در گوشه‌های دور افتاده یا لابلا و در پیچ و خمهای کوفی معقلی پنهان شده است.

در شمال ایران طرح بنای حظیره‌ها و امامزاده‌ها بیشتر چهارضلعی، شش ضلعی و هشت ضلعی است و بناهای قدیمی‌تر چون برج لاجیم و رسگت و رادکان مدور است. مصالح این بناها آجر و گچ است و برای اینکه باران به داخل بنا نفوذ نکند گنبدهای نوک‌تیز و بلند به نام گنبد کلاه درویشی یا گنبد رگ بر آنها زده‌اند. طرح این گنبدها بیشتر با پایه بنا ارتباط دارد و شکل آنها منشور شش ضلعی و هشت ضلعی و شانزده ضلعی یا مخروط کامل است. نام معمار و بنا در این گونه بناها کمتر دیده شده است.

چون حاشیه دریای خزر جنگلی است و انواع چوب در دسترس است، در اینجا هنرمندانی یافت شده‌اند که این ماده اولیه را برای نمایش هنر خویش انتخاب کرده‌اند. کمتر بنائی است که نوعی استفاده هنرمندانه از چوب در آن دیده نشود.

در امامزاده‌ها، درها، صندوقها، ضریحها، ستونها و سقفها تمام از چوب است و در آنها انواع هنر از خطاطی و کنده‌کاری و قباب و گره‌سازی و سه‌چهار نوع مشبك کاری جلوه‌ای خاص دارد. گزوه نجاران به‌خلاف معماران و بنایان نام خود را در آثار خود ذکر کرده‌اند و با این کار نام خود و خاندان خود را تا امروز زنده و پایدار نگاه داشته‌اند و ما نام یکایک آنان را در این مقدمه خواهیم آورد.

ظاهراً کاشیکاری و گچ‌بری و سنگ‌تراشی، در صفحات شمالی ایران از قدیم-الایام رونقی نداشته، فقط در سه چهار بنا از این هنرها نشانی یافتیم. نام این هنرمندان را نیز در این مختصر یاد می‌کنیم.

بر اثر وجود بنایان و کیسه فتوت ایشان است که بسیاری از این بناها از عدم به وجود آمده‌است، جای آن دارد که از ایشان نیز در این مقدمه یادی به‌میان‌آید.

خلاصه بانی و بنا و معمار و کاشیکار و گچ‌بر و سنگ‌تراش و نجار و خطاط دست به دست هم می‌دهند و بنائی بر اثر هنرمندی ایشان به وجود می‌آید که امروز ما بدان می‌نازیم و از دیدن آن لذت می‌بریم.

فهرستی از بناها و آثار تاریخی خاک‌مازندران شرقی
به ترتیب سنوات هجری قمری

- ۴۱۳ : تاریخ کتیبه برج لاجیم .
 ۵۱۴ : تاریخ بنای سید سه تن = میرحیدر، از گنبدهای خارج شهر آمل .
 ۶۶۳ : تاریخ صندوق حسن بن محمد معروف به بالویه در میانه .
 ۷۵۴ : تاریخ صندوق امامزاده عبدالله در تشر .
 ۸۰۲ : تاریخ ظهور امامزادگان سلطان حسین و سلطان محمد در بقعه شاهزاده حسین ساری .
 ۸۰۵ : تاریخ سنگ قبر سید کمال الدین بن سید شمس الدین در کوسان .
 ۸۰۹ : تاریخ در ورودی بقعه سلطان محمد طاهر در بابل .
 ۸۱۱ : تاریخ صندوق امامزاده احمد رضا در لاسم .
 ۸۱۴ : تاریخ اتمام گنبد میربزرگ در آمل .
 ۸۲۷ : تاریخ کتیبه زیر سقف امامزاده عباس در آزادگلّه ساری .
 ۸۳۵ : تاریخ در ورودی بقعه امامزاده قاسم در هشتل آمل .
 ۸۳۷ : تاریخ سنگ قبر درویش علی در معصوم زاده میرمفید نکا .
 ۸۴۰ : تاریخ صندوق امامزاده قاسم در هشتل آمل .
 ۸۴۱ : تاریخ صندوق امیر محمد بن امیر افضل در زیارو .

- ۸۹۶ : تاریخ در ورودی بقعه امامزاده ابراهیم بابلسر .
 ۸۹۷ : تاریخ در ورودی مسجد امامزاده عبدالله (مطهر بن حارس موسی) در شهنة کلای دشت سرآمل .
 ۹۰۷ : تاریخ در ورودی شاه بالو در ده میان راستویی سوادکوه .
 ۹۱۶ : تاریخ بنای امامزاده عباس در آزادکله ساری .
 ۹۲۰ : تاریخ در ورودی درویش اولیا در قادی محله رود پشت گیلخواران .
 ۹۲۵ : تاریخ صندوق امامزاده ابراهیم آمل .
 ۹۲۵ : تاریخ اتمام ساختمان امامزاده ابراهیم آمل .
 ۹۲۵ : تاریخ در ورودی امامزاده ابراهیم آمل .
 ۹۲۶ : تاریخ وقفنامه امامزاده ابراهیم آمل .
 ۹۳۱ : تاریخ صندوق امامزاده عباس رضا در کوتای بیشه سرعلی آباد .
 ۹۴۵ : تاریخ صندوق امامزاده عبدالله (مطهر بن حارس موسی) در شهنة کلای دشت سرآمل .
 ۹۶۶ : تاریخ صندوق امامزاده حسن در لهای چلاو .
 ۹۹۱ : تاریخ در ورودی امامزاده یونس رضا در منگل شیرگاه .
 ۱۰۰۶ : تاریخ سنگ قبر کیومرث بن بهرام بالای گردنه شلفین .
 ۱۰۰۹ : تاریخ سنگ قبر خاتم بن بهرام در شلفین گردن .
 ۱۰۲۵ : تاریخ بنای فرح آباد ساری .
 ۱۰۳۳ : تاریخ صندوق میربزرگ در شهر آمل .
 ۱۰۸۶ : تاریخ در ورودی امامزاده موسی در وستی کلای علی آباد .
 ۱۰۹۱ : تاریخ سنگ قبر اسبوخان بن بهرام در شلفین گردن .
 ۱۰۹۲ : تاریخ بنای مدرسه و مسجد کاظم بیک در میدان محله سرحمام بابل .
 ۱۱۰۶ : تاریخ فرمان شاه سلیمان صفوی در مسجد جامع بابل .
 ۱۱۱۴ : تاریخ در ورودی سید ابوصالح در مله بیشه سرعلی آباد .

- ۸۴۱ : تاریخ در شرقی بقعه امامزاده ابراهیم بابلسر .
 ۸۴۶ : تاریخ در ورودی امامزاده عبدالضالح در مرز رود ساری .
 ۸۴۶ : تاریخ صندوق امامزاده یحیی در ساری .
 ۸۴۶ : تاریخ در ورودی امامزاده یحیی ساری در موزه ایران باستان .
 ۸۵۰ : تاریخ صندوق امامزادگان سفید چاه .
 ۸۵۵ : تاریخ صندوق سید زینوا (سید محمد زرین نوائی) در چمازکتی .
 ۸۵۶ : تاریخ چهارچوب در بقعه درویش محمد شاه در پایین رود بست .
 ۸۵۸ : تاریخ در غربی بقعه امامزاده ابراهیم بابلسر .
 ۸۵۹ : تاریخ صندوق امامزاده قاسم در عیسی خندق کارکنده .
 ۸۵۹ : تاریخ صندوق امیر شمس الدین بن امیر کمال الدین حسینی در سیدزین العابدین ساری .
 ۸۶۰ : تاریخ کتیبه معصوم زاده میر مفید در نکا به نقل از رابینو .
 ۸۶۳ : تاریخ در ورودی امامزاده عبدالله در اترب .
 ۸۶۹ : تاریخ در ورودی امامزاده عبدالله در ماهروز محله رودپی .
 ۸۷۳ : تاریخ در ورودی امامزاده احمد (بلند امام) به نقل از رابینو .
 ۸۷۵ : تاریخ به خاک سپردن امام موسی در بقعه سلطان محمد طاهر .
 ۸۷۵ : تاریخ صندوق مرقد سلطان محمد طاهر .
 ۸۸۷ : تاریخ در ورودی بقعه امامزاده قاسم در عیسی خندق کارکنده .
 ۸۹۰ : تاریخ در ورودی شاهزاده حسین در ساری .
 ۸۹۱ : تاریخ در ورودی بقعه امامزاده قاسم در المشر نوکنده .
 ۸۹۳ : تاریخ بنای بی بی رقیه نزدیک امامزاده ابراهیم بابلسر به قول ملکثوف .
 ۸۹۴ : تاریخ صندوق مرقد شاهزاده حسین در ساری .
 ۸۹۴ : تاریخ اتمام بنای سید زین العابدین در ساری .
 ۸۹۴ : تاریخ اتمام پنجره نورگیر سید زین العابدین در ساری .

- ۱۱۱۹ : تاریخ در ورودی امامزاده حمزه کنار راه شیرگاه به علی آباد .
- ۱۱۲۱ : تاریخ سنگ قبر کربلائی علی در حیاط مقبره میربزرگ در آمل .
- ۱۱۲۱ : تاریخ ضریح امامزاده عبدالحق در زیراب سوادکوه .
- ۱۱۳۶ : تاریخ بنای مسجد محدثین در محله توغداربن بابل .
- ۱۱۳۹ : تاریخ گنجبری سردر ورودی حیاط امامزاده عباس در کمدره دشت سر آمل .
- ۱۱۷۵ : تاریخ سنگ قبر بی بی خانم در امامزاده فضل بن موسی درخشت سر اهلیم رستاق .
- ۱۱۷۹ : تاریخ بنای تکیه قدیمی مقری کلای بندپی .
- ۱۲۰۱ : تاریخ سنگ قبر فخرجهان نسا خانم در مسجد کاظم بیک بابل .
- ۱۲۱۲ : تاریخ سنگ قبر کربلائی اسماعیل در معصوم زاده میر مفید نکا .
- ۱۲۱۹ : تاریخ سنگ قبر جعفر بن محمد تقی جردنلو کورد در معصوم زاده میر مفید نکا .
- ۱۲۲۰ : تاریخ سنگ قبر مشهدی حسینقلی کلاشی در مقری کلای بندپی .
- ۱۲۲۱ : تاریخ اتمام بنای مسجد و مدرسه میرزا محمد شفیح صدراعظم در بابل .
- ۱۲۲۶ : تاریخ وقفنامه مدرسه صدر در بابل ، واقف میرزا محمد شفیح صدراعظم .
- ۱۲۳۰ : تاریخ اتمام کارنجاری امامزاده سیف الدین در گنگرج کلای چلاو .
- ۱۲۳۳ : تاریخ سنگ قبری در سرپوشیده مسجد جامع بابل .
- ۱۲۴۰ : تاریخ سنگ قبری در شبستان مسجد جامع بابل .
- ۱۲۴۰ : تاریخ اتمام بنای حمام قدیمی فری کنار .
- ۱۲۵۵ : تاریخ وقفنامه مسجد نیاکی در نیاکی محله آمل .
- ۱۲۶۰ : تاریخ سنگ قبر احمد خان بن حسینعلی آقا در امامزاده فضل بن موسی در خشت سر اهلیم رستاق .
- ۱۲۶۳ : تاریخ اتمام نجاری ایوان امامزاده عباس در سوته کلای بالاخیابان .
- ۱۲۶۳ : تاریخ سنگ قبر آقا بابا چلاوی گنگرج در امامزاده سیف الدین گنگرج - کلای چلاو .

- ۱۲۷۳ : تاریخ بنای مسجد حاج مصطفی خان سورتیجی در ساری .
- ۱۲۷۴ : تاریخ سنگ قبر خواتون بنت میر صالح در امامزاده حسن .
- ۱۲۸۸ : تاریخ کتیبه سفانفار تکیه هندو کلا .
- ۱۲۸۹ : تاریخ کتیبه های تکیه فیروز کلای دشت سر آمل .
- ۱۲۹۳ : تاریخ وفات مشهدی قلی برصندوق امامزاده صالح در بورون دشت سر آمل .
- ۱۲۹۴ : تاریخ در و صندوق امامزاده زین العابدین در قادی کلا .
- ۱۲۹۵ : تاریخ اتمام حسینیه آقا شیخ علی در رستمکلا .
- ۱۲۹۵ : تاریخ کتیبه مقبره ملانصیرا در مسجد محدثین در محله توغداربن بارفروش .
- ۱۲۹۵ : تاریخ اتمام بنای سفانفار تکیه رمنت بیشه بابل .
- ۱۲۹۶ : تاریخ سنگ قبر رمضان ابن سید علی محمد کمالیان نوائی نجار در امامزاده عباس رضا در کوتنای بیشه سر علی آباد .
- ۱۲۹۶ : تاریخ سنگ قبر کربلائی محسن فکچالی در مقری کلای بندپی .
- ۱۲۹۶ : تاریخ تعمیر تکیه قدیمی مقری کلای بندپی .
- ۱۳۰۱ : تاریخ زیارتنامه شیخ طبرسی .
- ۱۳۰۴ : تاریخ اتمام بنای هشاد تنان در خشک رود جلال از رک .
- ۱۳۰۴ : تاریخ سنگ قبری در حیاط امامزاده حمزه رضا در دهکده حمزه رضای لاله آباد .
- ۱۳۰۶ : تاریخ در ورودی مسجد امامزاده عبدالله در فیروز کلای دشت سر آمل .
- ۱۳۰۶ : تاریخ اتمام سفانفار کیجا تکیه بیشه بابل .
- ۱۳۱۲ : تاریخ اتمام بنای خانه سیف الله خان شهریاری در یانه سر .
- ۱۳۱۶ : تاریخ بالای محراب مسجد زرگر محله بابل .
- ۱۳۱۹ : تاریخ سنگ قبر شیخ محمد حسن شریعتمدار در حظیره متصل به مسجد کاظم بیک در میدان محله سرحمام بابل .
- ۱۳۲۳ : تاریخ اتمام ساختمان مقبره ملا محمد شهر آشوب در بنگر کلای مشهد

گنج افروز.

- ۱۳۲۴ : تاریخ وقفنامه مسجد فری کنار.
 ۱۳۲۴ : تاریخ اتمام ضریح سید ابوصالح درمله بیشه سرعلی آباد .
 ۱۳۲۷ : تاریخ اتمام بنای تکیه کله بست پازوار.
 ۱۳۲۹ : تاریخ اتمام سقافار تکیه آهنگر کلا .
 ۱۳۴۴ : تاریخ در ورودی بقعه امامزاده محمود در مرتع لاریم گیلخواران .
 ۱۳۴۵ : تاریخ سنگ قبر آق شیخ علی شریعتمدار در حظیره متصل به مسجد کاظم- بیک بابل .
 ۱۳۴۵ : تاریخ کتیبه بالای محراب مسجد حاج کریم در امیر کلا .
 ۱۳۴۵ : تاریخ اتمام سد رودخانه متالون .
 ۱۳۴۶ : تاریخ سنگ قبری در امامزاده علی در کرچنگ بیشه سرعلی آباد.
 ۱۳۵۰ : تاریخ سنگ قبر حاجی بابا خان سلطان ولد آقا جان سلطان فیروزجاهی در مسجد زیارت شیخ موسی .

نجاران وکنده کاران

- حیدر بن محمد نجار دامغانی وپسرش در سال ۷۵۴ هـ. ق : صندوق امامزاده عبدالله را در تشر ساخته اند .
 شمس الدین انصاری حدود سال ۸۰۰ هـ. ق : صندوق امامزاده قاسم را در هشتل ساخته است .
 استاد علی بن استاد فخرالدین نجار رازی در سال ۸۰۹ هـ. ق : در بقعه سلطان محمد طاهرا ساخته است .
 حسن مهرجان دامغانی در سال ۸۲۹ هـ. ق : در ورودی امیر سید علی را در لنگر ساخته است .

- استاد فخرالدین بن علی بن استاد اسماعیل نجار آملی معروف به رازی در سال ۸۳۳ هـ. ق : صندوق مرقد درویش فخرالدین معروف به حاجی را ساخته است.
 فخرالدین بن استاد جمال الدین انصاری در سال ۸۴۰ هـ. ق : صندوق امامزاده قاسم را در هشتل آمل ساخته است .
 استاد حسین بن استاد شمس الدین انصاری در سال ۸۴۰ هـ. ق : در ساختن صندوق امامزاده قاسم شرکت داشته است .
 استاد علی بن حسن نجار در سال ۸۴۰ هـ. ق : صندوق درویش موسی را در بیشه ملازن کاج علی آباد ساخته است .
 استاد شمس الدین بن جلال الدین نجار انصاری در سال ۸۴۱ هـ. ق : صندوق امیر محمد بن امیر فضل را در زیاروی دشت سر ساخته است .
 استاد محمد بن استاد علی نجار رازی در سال ۸۴۱ هـ. ق : در شرقی امامزاده ابراهیم بابلسرا ساخته است .
 حسین و استاد محمد نجار گیل در سال ۸۴۶ هـ. ق : در امامزاده یحیی را در ساری ساخته اند .
 استاد نجم الدین بن استاد شهاب الدین دروگر در سال ۸۴۶ هـ. ق : در امامزاده عبدالصالح را در مرز رود ساخته است .
 استاد حسین نجار بن حسن نجار گیلانی در سال ۸۴۶ هـ. ق : صندوق امامزاده یحیی را در ساری ساخته است .
 استاد محمد گیل در سال ۸۴۶ هـ. ق : در ورودی امامزاده یحیی را در ساری ساخته است (این در در موزه ایران باستان است) .
 استاد فخرالدین بن حسن نجار گیلانی در سال ۸۴۹ هـ. ق : صندوق امامزاده یحیی را در ساری ساخته است .
 استاد محمد گیل در سال ۸۴۹ هـ. ق : صندوق امامزاده یحیی را در ساری ساخته است .

استاد فخرالدین بن استاد علی نجار در حدود سال ۸۵۰ ه. ق : در ورودی جدید امامزاده یحیی را در ساری ساخته است .
 استاد اجل عبدالله گیلانی در سال ۸۵۰ ه. ق : صندوق امامزادگان سفید چاه را ساخته است .
 استاد فخرالدین بن محمود در سال ۸۵۵ ه. ق : صندوق سید زینبوا را در چمازکتی ساخته است .
 استاد محمد بن استاد علی نجار رازی در سال ۸۵۸ ه. ق : در غربی امامزاده ابراهیم پابلسر را ساخته است .
 استاد شمس الدین بن محمد دین توزا (؟) در سال ۸۵۹ ه. ق : صندوق امامزاده قاسم را در عیسی خندق ساخته است .
 استاد حسن شا بن استاد محمد نجار معروف به خوارزمی در سال ۸۶۰ ه. ق : صندوق آق مشهد کلیجان رستاق را ساخته است .
 سیف الدین بن حاجی نجار در حدود سال ۸۶۰ ه. ق : در ورودی آق مشهد کلیجان رستاق ساری را ساخته است .
 شمس الدین بن استاد احمد نجار در سال ۸۶۳ ه. ق : در ورودی امامزاده عبدالله را در اترب ساخته است .
 سید نظام الدین محمد کاردرگر در سال ۸۶۹ ه. ق : در ورودی امامزاده عبدالله را در ماهروز محله ساخته است .
 حسین بن استاد احمد نجار در سال ۸۷۰ ه. ق : در ورودی امامزاده قاسم را در محله آستانه بارفروش ساخته است .
 حسین بن استاد احمد نجار در سال ۸۷۳ ه. ق : در ورودی امامزاده احمد را بر سامان به شهر و کلباد ساخته است .
 علی بن استاد فخرالدین بن استاد علی مازندرانی در سال ۸۷۶ ه. ق : در امامزاده ابراهیم را در خطیر کلا ساخته است .

استاد فخرالدین نجار رازی در سال ۸۸۴ ه. ق : صندوق امامزاده عبدالصالح را در مرز رود ساخته است .
 استاد علی بن استاد فخرالدین در سال ۸۸۴ ه. ق : در ساختن صندوق امامزاده عبدالصالح شرکت داشته است .
 استاد حسین بن استاد احمد ساری در سال ۸۹۰ ه. ق : در ورودی شاهزاده حسین ساری را ساخته است .
 شمس الدین بن استاد احمد نجار ساری در سال ۸۹۱ ه. ق : در ورودی امامزاده قاسم را در المشیر ساخته است .
 محمد بن استاد حسین نجار در سال ۸۹۴ ه. ق : صندوق شاهزاده حسین را در ساری ساخته است .
 شمس الدین بن استاد آخند نجار در سال ۸۹۷ ه. ق : در ورودی بقعه امامزاده عبدالله (مطهرین حارس موسی) را ساخته است .
 شمس الدین بن سید عبدالصمد بن سید شمس الدین بهرام نجار در سال ۸۹۷ ه. ق : صندوق امامزاده عباس را در آزادگله ساخته است .
 شمس الدین بن استاد احمد نجار ساری در سال ۸۹۹ ه. ق : در ساختن صندوق امامزاده عباس شرکت داشته است .
 بهرام بن استاد محمد نجار ساری در سال ۸۹۹ ه. ق : در میان کفش و مسجد امامزاده عباس را در آزادگله ساخته است .
 سید مرتضی بن سید علی بن سید شمس الدین بن سید عبدالصمد بن سید شمس الدین بهرام نجار در سال ۸۹۹ ه. ق : در ساختن صندوق امامزاده عباس در آزادگله شرکت داشته است .
 استاد حسین بن استاد خوشنام نوری در حدود سال ۸۹۰ ه. ق : صندوق امامزاده قاسم را در آمل ساخته است .
 استاد اسماعیل نجار آملی معروف به رازی در سال ۹۰۵ ه. ق : در امامزاده

استاد محمد خان گیلانی در سال ۹۸۵ ه. ق: صندوق امامزاده عبدالله (مطهر بن حارس موسی) را ساخته است.

درویش روح الله ذوالقرنین در سال ۹۹۱ ه. ق: در ورودی امامزاده یونس رضا را درمنگل شیرگاه ساخته است.

استاد صالح نجارمهرانی در سال ۱۰۱۲ ه. ق: در یک لختی امامزاده ابوطالب را در بالا زيراب ساخته است.

درویش روح الله آهنگرشهری در سال ۱۰۸۶ ه. ق: در ورودی امامزاده موسی را دروستی کلای علی آباد ساخته است.

درویش روح الله ذوالقرنین آهنگر در سال ۱۱۱۹ ه. ق: در ورودی امامزاده حمزه و در مسجد آنرا در آهنگر کلای بیشه سر ساخته است.

استاد سلطان محمد طهرانی در سال ۱۱۲۱ ه. ق: ضریح چوبین امامزاده عبدالحق را در زیراب ساخته است.

استاد علی اکبر نیاکی در سال ۱۱۳۹ ه. ق: در ورودی امامزاده عباس را در کم دره ساخته است.

آقا سیدالله قلبی نجار در سال ۱۱۳۹ ه. ق: در ساختن دربالا شرکت داشته است.

رین العابدین نجار در سال ۱۲۲۷ ه. ق: منبر تکیه هفت پلکون را در معلم کلای هراری ساخته است.

استاد الله قلبی نجار تنکابنی چلاومسکن در سال ۱۲۳۰ ه. ق: کارنجاری امامزاده سیف الدین را در گنجرج کلا انجام داده است.

عباسقلی نجار در سال ۱۲۷۶ ه. ق: در ورودی امامزاده حسن بالای کوه وسورا ساخته است.

محمد تقی بن محمد رفیع در سال ۱۲۸۲ ه. ق: نجار در ورودی امامزاده محمد در اطاق سرای گنج افروز بوده است.

ابراهیم بابلسر را که رایینو دیده، ساخته است.

حسن بن استاد بایزید نجار در سال ۹۰۵ ه. ق: در ورودی امامزاده ابراهیم بابلسر را که رایینو دیده ساخته است.

علی بن استاد اسماعیل نجار آملی معروف به رازی در سال ۹۰۵ ه. ق: در ورودی امامزاده ابراهیم بابلسر را ساخته است.

استاد علی بن استاد فخرالدین بن استاد علی نجار در سال ۹۰۶ ه. ق: در ورودی مسجد امامزاده ابراهیم بابلسر را ساخته است.

محمد بن استاد حسین نجار سارنی در سال ۹۰۷ ه. ق: در ورودی شاه بالو را در ده میان ساخته است.

بهرام بن استاد محمد نجار ساری در سال ۹۱۶ ه. ق: در مسجد بقعه امامزاده عباس را در آزادگله ساخته است.

استاد رستم بن استاد حاجی نجار در سان ۹۲۰ ه. ق: در ورودی درویش اولیا را در قادی محله ساخته است.

محمد بن حسین نجار ساروی در سال ۹۲۵ ه. ق: نجاری بقعه امامزاده ابراهیم آمل را انجام داده است.

درویش روح الله آهنگر در سال ۹۳۱ ه. ق: صندوق امامزاده عباس رضا را در کوتنای بیشه سر ساخته است.

استاد میرخان بن استاد حسین گیلانی در سال ۹۵۱ ه. ق: صندوق شاه عبدالله را در جلال ازرك ساخته است.

علی بن حسین در سال ۹۶۳ ه. ق: صندوق بالویه را در میانه ساخته است.

استاد حاجی محمود در سال ۹۸۲ ه. ق: در امامزاده محمد را در اطاق سرای ابوالحسن کلا ساخته است.

ابراهیم نجار بن سلیمان نجار در سال ۹۸۳ ه. ق: در ورودی امامزاده فضل را در زیارو ساخته است.

صادق و جعفر در سال ۱۲۸۸ ه. ق: نجاران سقانفار تکیه هندوکلائی دشت سر بوده اند.

آقاسیدعباس در سال ۱۲۹۳ ه. ق: نجار صندوق امامزاده صالح در برون دشت سر بوده است.

استاد گل آقا لاسمی در سال ۱۲۹۳ ه. ق: در ساختن صندوق امامزاده صالح شرکت داشته است.

سید محمد نوائی در سال ۱۲۹۴ ه. ق: نجار صندوق امامزاده زین العابدین در قادی کلا بوده و در ورودی این امامزاده را نیز نامبرده ساخته است.

استاد دوستمحمد در سال ۱۲۹۵ ه. ق: نجار سقانفار تکیه رمنت بیشه بابل بوده است.

استاد علی شاگرد نجار بوده و در ساختن این سقانفار شرکت داشته است.

استاد ولی محمد لاسمی نیز در ساختن این سقانفار شریک بوده است.

استاد مهدی در سال ۱۳۰۶ ه. ق: نجار در ورودی مسجد امامزاده عبدالله در فیروزکلائی آمل بوده است.

مشهدی داداش نوائی در سال ۱۳۰۶ ه. ق: نجار سقانفار کیچاتکیه حمزه کلائی بیشه آمل بوده است.

استاد عباسقلی نجارباشی در سال ۱۳۰۶ ه. ق: صندوق امامزاده عبدالله رادر شیخ موسی ساخته است.

استاد حبیب الله ولد مشهدی قلی نوائی در سال ۱۳۱۷ ه. ق: نجاری بقعه امامزاده محمد را در شورستاق اهلم رستاق انجام داده است.

استاد علی اکبر نجار در سال ۱۳۱۸ ه. ق: در ورودی امامزاده عبدالله را در شیخ موسی ساخته است.

استاد عباسقلی نجار در سال ۱۳۱۸ ه. ق: در ساختن در ورودی سابق الذکر شرکت داشته است.

استاد مهدیقلی بندپی ورزنی در سال ۱۳۲۲ ه. ق: ضریح چوبین سینا ابو صالح را در مله بیشه سر ساخته است.

استاد علی اکبر ورزنی در سال ۱۳۲۸ ه. ق: در ورودی مرقد پادشاه میرزا در دهکده پادشاه میر ساخته است. مشهدی عنایت نجار نیز در ساختن این در شرکت داشته است.

غلامحسین لاسمی در سال ۱۳۲۹ ه. ق: نجار سقانفار تکیه آهنگر کلائی بیشه سر بوده است.

در ساختن ابن سقانفار، استاد فضل الله خانقائی و استاد اسدالله غائی شرکت داشته اند.

ابراهیم خروس ورزنی در سال ۱۳۴۴ ه. ق: در ورودی امامزاده محمود را در مرتع دهکده لاریم گیلخواران، ساخته است و ملا غلامعلی رضای ورزنی در ساختن این در شرکت داشته است.

استاد علی درونی در سال ۱۳۶۵ ه. ق: سقانفار گاوان کلائی بابلکنار را ساخته است و استاد میرزا علی بابای نجار در ساختن این سقانفار شرکت داشته است.

بانیان ۳۳شاده دست

رستم بن شهر و لاش، بانی مرقد و صندوق حسن بن معروف به بالویه در سال ۶۶۳ ه. ق.

بوره کیابن شمس الدین علی کرخی، بانی امامزاده عبدالله در تشر در سال ۷۵۴ ه. ق.

درویش رستم میشا، بانی در ورودی مرقد امیر سید علی در لنگر در سال ۸۲۹ ه. ق.

مرتضی بن سیدشمس الدین بن سیدحسین کیابن عبدالله بن سیدعلی کیابابلکانی،

- بانی صندوق امامزاده ابراهیم بابلسر در سال ۸۳۵ ه. ق.
- آقاگسستهم نیر، بانی دروودی و صندوق مرقد امامزاده عبدالصالح در مرز رود میانرود در سال ۸۴۶ ه. ق.
- شرین شاه بن حسین عرب، بانی امامزاده سفیدچاه در سال ۸۵۰ ه. ق.
- شمس الدین بن سید عزیز بابلکان، بانی درهای امامزاده ابراهیم بابلسر در سالهای ۸۵۸ و ۸۵۹ ه. ق.
- درویش محمد ابن کیا فلنج، بانی دروودی امامزاده قاسم درالشمیر نوکنده در سال ۸۹۱ ه. ق.
- شجاع الدین سهراب بن آقارستم روز افزون، بانی در بقعه شاه بالو در ده میان در سال ۹۰۷ ه. ق.
- آقا حسین، بانی بنای امامزاده عباس در آزادگله ساری در سال ۹۱۶ ه. ق.
- درویش علاء الدین، بانی در ورودی درویش اولیا در قادی محله رودپشت گیلخواران در سال ۹۲۰ ه. ق.
- امیر محمد بن سیدعلی بهاء الدوله، بانی بنای شاه عبدالله جلال ازرك در سال ۹۵۰ ه. ق.
- امیر سید حسین بن امیر سیدخواجه، بانی بنای شاه عبدالله در جلال ازرك در سال ۹۵۱ ه. ق.
- ملا محمد ولد حاجی زین العابدین، بانی در ورودی سید ابوصالح در سال ۱۱۱۹ ه. ق.
- حاجی عبدالله بن حاجی محمد، بانی در ورودی سید ابوصالح در سال ۱۱۱۹ ه. ق.
- مولانا میر نظام الدین محمد، بانی تعمیر مسجد کاظم بیگ در سال ۱۱۶۹ ه. ق.
- حاجی حسین، بانی تجدید بنای مسجد چهارسوق بابل در سال ۱۲۱۱ ه. ق.
- آقا حسین زمدان، بانی ضریح مرقد سید مهدی کروب، حدود سال ۱۲۲۰ ه. ق.

- کربلائی ابوطالب و درویش حسین و درویش اسماعیل بانیان بنای امامزاده عبدالحق زیراب در سال ۱۲۲۴ ه. ق.
- کربلائی محمد آقا خلف کربلائی الله قلی، واقف منبر تکیه شیر محله در محرم ۱۲۳۴ ه. ق.
- حاجی جعفر، بانی دروودی امامزاده حسن در کوه وسو در سال ۱۲۷۶ ه. ق.
- درویش حسین آهنگر، بانی دروودی امامزاده محمد در اطاق سرای ابوالحسن - کلا در حدود سال ۱۲۸۲ ه. ق.
- محمد کاظم مشهدیان، بانی بنای امامزاده محمد در اطاق سرای ابوالحسن - کلا در حدود سال ۱۲۸۲ ه. ق.
- آقا عیسی بن آقا حسن قادی، بانی در امامزاده زین العابدین در سال ۱۲۹۴ ه. ق.
- فضل الله بن رضا قلی و کاظم بن رضا قلی و آقا اکبر بن رضا قلی، بانیان در ورودی امامزاده عبدالله در زیارت شیخ موسی در سال ۱۳۱۸ ه. ق.
- فضل الله بن رضا قلی و کاظم بن رضا قلی و آقا اکبر بن رضا قلی، بانیان در ورودی شیخ موسی در زیارت شیخ موسی در سال ۱۳۱۸ ه. ق.
- سیف الله، مرتضی، تقی، ابراهیم، یدالله، پسران حسین پسر حاج آقا، بانیان در مرقد پادشاه میر در دهکده پادشاه میر بندپی در سال ۱۳۲۰ ه. ق.
- حیدرخان معروف به معز السلطان، بانی بنای مقبره ملا محمد شهر آشوب در بنگر کلا در سال ۱۳۲۳ ه. ق.
- کربلائی هدایت چراتی سوادکوهی، بانی ضریح سید ابوصالح در دهکده مله بیشه سرعلی آباد در سال ۱۳۲۴ ه. ق.
- کربلائی ابراهیم، بانی سقا نثار تکیه آهنگر کلا در سال ۱۳۲۹ ه. ق.
- مشهدی محمد چوپان نوائی، بانی دروودی امامزاده محمود در مرتع دهکده لاریم گیلخواران.
- انامار بنت میرزا جان، بانی قرآن تالار تکیه گاوان کلائی بابلکنار در سال

بنایان و معماران

- حسن بن علی معمار برج لاجیم .
 حسن بن علی شیخ ، لقب به تشری ساعی عمارت امامزاده عبدالله تشر در
 سال ۷۵۴ هـ . ق .
 استاد مولانا شمس الدین بن نصرالله مطهری معمار بقعه سلطان محمد طاهر
 در سال ۸۰۹ هـ . ق .
 سید علی بن سیدکمال الدین بنای امامزاده قاسم در آستانه بارفروش در سال
 ۸۷۰ هـ . ق .
 استاد عبدالصفهانی سازنده گنبد اصلی مسجد جامع بارفروش در سال ۱۲۲۷ هـ . ق .
 امام قلی بیگ سرکار بنائی مسجد محمد تقی خان در نسل بندی در سال
 ۱۲۵۷ هـ . ق .
 استاد اسماعیل ابی بنای مسجد جامع محمد تقی خان در نسل بندی در سال
 ۱۲۷۵ هـ . ق .
 استاد علی معمار کاشی ، معمار قلعه سرتک در سال ۱۲۹۲ هـ . ق .
 یعقوب علی بنای حسینیة آقا شیخ علی در ستمکلا در سال ۱۲۹۵ هـ . ق .
 سید علی بن سید کمال الدین بنای آملی بنای بقعه سید زین العابدین ساری .
 مشهدی استاد حاجی آقا بنای مسجد چال بابل در سال ۱۳۲۳ هـ . ق .
 حاج عباس قمی ساعی بنای مسجد حاجی سید حسن تاجر بارفروشی به نام
 مسجد زرگر در بارفروش در سال ۱۳۱۶ هـ . ق .

سج بران

- محمد هادی قزوینی گنج بری مسجد محدثین را در محله توغدار بن بارفروش
 در شعبان ۱۱۳۶ هـ . ق . انجام داده است .

۱۳۴۶ هـ . ق .

- غریب رضا ، بانی تالار سقانفار گاوآن کلای بابلکنار در سال ۱۳۶۵ هـ . ق .
 علاءالدین بن درویش محمد ابو الوفا ، بانی بنای سید زین العابدین در ساری .
 عبدالله بن شاه حسین القاضی بمحررسة طبرستان ، بانی بنای امامزاده
 ابراهیم آمل .
 آخوند حاجی ملا عبدالغفار وملا عبدالغفار وگل علی سلطان وملا محمد امین
 وملا محمد شفیح ومهر علی ، بنایان امامزاده سیف الدین در گنجرج کلای چلاو .
 کیا محمد ، بانی صندوق امامزاده حسن در لپاش چلاو .
 علی بن مولانا جمال ، بانی وساعی صندوق امامزاده عبدالله (مطهر بن حارس
 موسی) در شهنة کلای دشت سر .
 درویش سیدجلال بن سید حسین ، صاحب الخیرات در ورودی مسجد متصل
 به بقعه امامزاده عبدالله در شهنة کلای دشت سر .
 حاجی زیادمز بن محمد بن داود بن سماع بن هدی بن اسماعیل ، بانی بنای
 امامزاده فضل در زیارو .
 مشهدی حاجی ، بانی در امامزاده عباس در کم دره دشت سر آمل .
 مشهدی علی جان ، بانی سقانفار کیجا تکیه در حوزة کلای بیسه بابل .
 عنایت الله ابن مهدیقلی سلطان قادی ، بانی صندوق امامزاده زین العابدین .
 خواجه حسن بن پیر علی رومی ، بانی صندوق امامزاده یحیی در ساری در سال
 ۸۴۶ هـ . ق .
 رستم بن نظام ، بانی در ورودی فعلی امامزاده یحیی در ساری .
 سید اسماعیل بن سید قسح الله نجفی ، بانی صندوق ودر ورودی شاهزاده
 حسین ساری .

محمد علی امیری گنچ بری بالای در ورودی حیاط امامزاده عباس را در کم-
دره دشت سرآمل در سال ۱۱۳۹ ه. ق. انجام داده است .
رمضانعلی نوائی گنچ بری کتیبه جلسو مقبره ملا نصیرا را در سال ۱۲۹۵ ه. ق
تمام کرده است .

سنگ تراشان

استاد عبدالغنی سنگهای قبور سید شمس الدین وسید کمال الدین بابلکانی را
در کوسان در حدود سال ۸۰۰ تراشیده است .

کاشیکاران

استاد ابراهیم اصفهانی، کاشیکاری محراب مسجد جامع بابل را در سال ۱۲۳۳
ه. ق. تمام کرده است .

نقاشان و قلمکاران

استاد ابراهیم استکی نقش و قلمکاری امامزاده قاسم را در محله آستانه بارفروش
در سال ۱۳۴۶ ه. ق. تمام کرده است .
عبدالکریم بن شیخ الاسلام نقاشی بقعه هشتاد تنان خشک رود جلال از رک را
در سال ۱۳۱۸ ه. ق. تمام کرده است .

خطاطان

احمد بن یوسف سلطانی خطاط کتیبه‌های صندوق امیر سید علی در لنگر در
سال ۸۲۹ ه. ق .

فخرالدین مطهر بن عبدالله داعی حسنی آملی خطاط کتیبه‌های صندوق امامزاده
یحیی در ساری در سال ۸۴۶ ه. ق .
عیق بن فخرالدین بن محمد حاجی کاتب کتیبه‌های صندوق امامزاده سفیدچاه
در سال ۸۵۰ ه. ق .
محمد خطاط کتیبه در امامزاده قاسم در محله آستانه بارفروش در سال ۸۷۰ ه. ق.
احمد بن حسین سیاه پوش کاتب کتیبه در ورودی مسجد امامزاده ابراهیم بابل
در سال ۹۰۶ ه. ق .
تقی آملی کاتب کتیبه در امامزاده ابراهیم در سال ۹۰۵ ه. ق.
ملا محمد یوسف کاتب کتیبه صندوق امامزاده عباس در کوتای بیشه سرشاهی
در سال ۹۳۱ ه. ق .
محمد ابراهیم آهنگر کاتب کتیبه صندوق امامزاده عباس در بیشه سرشاهی در
سال ۹۳۱ ه. ق .
حاجی محمد یوسف بن حبیب الله مشهدبان کاتب کتیبه در ورودی امامزاده
یونس رضا در منگل شیرگاه در سال ۹۹۱ ه. ق .
محمد یوسف بن کربلایی قاسم آهنگر بیشه سری کاتب کتیبه در امامزاده
یونس رضا در منگل شیرگاه در سال ۹۹۱ ه. ق .
محمد حسینی لاهیجی کاتب کتیبه صندوق میر بزرگ در سال ۱۰۳۳ ه. ق .
محمد بن محمد صالح کاتب کتیبه در ورودی سید ابوصالح در مله بیشه سر
علی آباد در سال ۱۱۱۴ ه. ق .
محمد یوسف بن قاسم شاگرد عالی یعقوب کاتب کتیبه در ورودی امامزاده
حمزه کنار جاده ماشین رو شیرگاه به علی آباد در سال ۱۱۱۹ ه. ق .
محمد مهدی خطاط کتیبه‌های مسجد جامع آمل در سال ۱۲۳۰ ه. ق .
محمد مهدی طهرانی خطاط کاشیکاری محراب مسجد جامع آمل در سال
۱۲۳۳ ه. ق .

- محمد تقی خطاط کتیبۀ بخشش اجارهٔ خیازی برسنگ در مسجد جامع بابل
در سال ۱۲۵۱ ه. ق.
- میرزاتقی شاعر و نقاش و کاتب در ورودی امامزاده حسن بالای کوه و سواز
کوه‌های بندپی در سال ۱۲۷۶ ه. ق.
- عبدالعظیم مهدی، کتیبۀ در ورودی امامزاده محمد در اطاق سرای ابوالحسن
کلای گنج افروز در حدود سال ۱۲۸۲ ه. ق.
- محمد بن کربلائی علی‌قلی فیروزجاهی کاتب کتیبۀ ضریح پادشاه میر در دهکدهٔ
پادشاه میر بندپی در سال ۱۲۸۸ ه. ق.
- ملاحیب فولاد کاتب کتیبۀ صندوق امامزاده زین‌العابدین در قادی کلا در سال
۱۲۹۴ ه. ق.
- عباس، خطاط کتیبۀ جلو مقبرهٔ ملانصیرا در بارفروش در سال ۱۲۹۵ ه. ق.
- آخوند ملانصرالله نویسندهٔ کتیبۀ سقافارمنت بیشهٔ بابل در سال ۱۲۹۵ ه. ق.
- قاضی حاجی آقا بارفروش کاتب کتیبۀهای سقافار کیجاکتیبۀ حمزه کلای
بابل در سال ۱۳۰۶ ه. ق.
- آمحمد، راقم حروف ضریح شیخ موسی در زیارت شیخ موسی در سال
۱۳۱۰ ه. ق.
- موسی ولد ابراهیم فیروزجاهی، کاتب کتیبۀ در ورودی شیخ موسی در سال
۱۳۱۰ ه. ق.
- موسی ولد ابراهیم فیروزجاهی، کاتب کتیبۀ در ورودی شیخ موسی در سال
۱۳۱۸ ه. ق.
- موسی بن ابراهیم فیروزجاهی، کاتب کتیبۀ در ورودی پادشاه میر در پادشاه
میر بندپی در سال ۱۳۲۰ ه. ق.
- عباس بن احمد بن نصرالله بائی کلائی سواد کوهی، کاتب کتیبۀ ضریح سید
ابوصالح در ملهٔ بیشه سرعلی آباد در سال ۱۳۲۲ ه. ق.
- شیخ محمد رضا، کاتب کتیبۀ مسجد چال در محلهٔ چهار سوق بابل در سال

- ۱۳۲۳ ه. ق.
هدایت ابن آخوند ملاعلی نویسندهٔ کتیبۀ سقافار تکیه آهنگر گلا در سال
۱۳۲۹ ه. ق.
- محمد صانع خوانساری، خطاط ازارهٔ بنای امامزاده قاسم در محلهٔ آستانهٔ
بارفروش در سال ۱۲۷۳ ه. ق.
- شفیع القاضی قزان جاهی: کاتب کتیبۀهای سقافار تکیه هندو کلاه.
نعمت‌الله بن جعفر خطاط کتیبۀ گنج بری مسجد محدثین در محلهٔ توغداربن
بارفروش.
- محمد فیروزجاهی، نویسندهٔ کتیبۀ صندوق امامزاده عبدالله در زیارت شیخ
موسی.
- علی جان ولد اخو کاتب کتیبۀ در ورودی امامزاده محمود در مرتع لاریم.
محمد یوسف بن قاسم آهنگر نویسندهٔ کتیبۀ امامزاده موسی دروستی کلای
علی آباد.
- ملک جهانبخش نمار نویسندهٔ کتیبۀ در ورودی مسجد امامزاده حمزه در سیاهه
رودپی دشت بیشه سرعلی آباد.

درختان کهنسال در خاک مازندران شرقی

درختان تناور دامنه‌های شمالی، رشته کوه‌های البرز با بوته‌های خیس و گمار^۱
که بیشتر خاردار هستند و لولم^۲ تمشک که خود را به بالای درختان رسانده و فواصل
میان درختان را پر کرده‌اند، همچون باروئی عظیم و قطور در مقابل مهاجمان ایستاده
و مانع شده‌اند که آنان به داخل مازندران راه یابند.

نیمی از غذای جنگل نشینان، از درختان جنگلی چون خرمنندی^۳ و انار و

۱- شاخه‌های گیاهان خاردار.

۲- شاخه‌های دراز و باریک بوته‌هایی چون تمشک که گاهی تاده پانزده متر می‌رسد.

۳- خرمنندی وحشی که از آن شیر درستی می‌کنند.

کنوس (ازگیل) و انواع ویلیک^۴ و انگور و هلی (آلوچه) و سایر میوه‌های جنگلی تأمین می‌شود. پایه و اساس خانه‌های مسکونی دهکده نشینان حواشی جنگل از چوب است و درودیوار آنها از چوب درختان ساخته می‌شود و پوشش بام بیشتر این خانه‌ها از «لت» است. بنابراین درختان جنگلی در صفحات شمال ایران پایه زندگانی جنگل- نشینان است.

درختان عظیم جنگل نظیر (مازو = موزی = بلوط) که به نام «شیرجنگل» شهرت دارد چشم هر بیننده را خیره کرده و عظمت آنها اورا و ادار به احترام و حتی پرستش کرده است. از اینجاست که در مثل آمده است «هرجا که پبله پبله داره - اونجا گیلکان مزاره» یعنی هر جا که درختان بسیار عظیم است آنجا پرستشگاه و بتکده گیلکان است

نامهای جغرافیائی صفحات شمال بیشتر بانام درختان همراه است و نام درخت جزئی از نام مرکب جغرافیائی است، از آنهاست: اوجابن، توغ داربن که به غلط طوقداربن شده است، ول افرا، وله موزی، آزاد گله، ونداربن، چناربن، نارنج بندبن، آغوز کنده سر. لنگا که یکی از بخشهای بزرگ تنکابن است: نام نوعی درخت اوجا یا نارون وحشی است.

درختان دست نشاندگی می‌توانند سن و سال و قدمت بنائی تاریخی را نشان دهند. از اینرو هر یک را به ترتیب تنومندی در این فهرست گنجانیدیم.

۴- سرخه ویلیک و سیاه ویلیک نوعی زالک وحشی است.

درختان آزاده

- ۱- درخت آزاد در مشهد چمنو علی آباد (= شاهی) ۷۰۰ سانتیمتر ص ۰۳۴۰
- ۲- درخت آزاد در امامزاده قاسم بن عقیل در قجر محله ۷۰۰ سانتیمتر ص ۰۱۲۰
- ۳- درخت آزاد در بقعه درویش داود در آهنگر کلا ۶۶۵ سانتیمتر ص ۰۳۷۸
- ۴- درخت آزاد در امامزاده علی در کرچنگک بیشه سر ۶۰۹ سانتیمتر ص ۰۳۸۳
- ۵- درخت آزاد در امامزاده قاسم کهکرون هشتل ۶۰۰ سانتیمتر ص ۰۱۴۸
- ۶- درخت آزاد در سیاه رودپی دشت آهنگر کلا ۵۸۸ سانتیمتر ص ۰۳۷۶
- ۷- درخت آزاد در امامزاده علی در کرچنگک بیشه سر ۵۸۶ سانتیمتر ص ۰۳۸۳
- ۸- درخت آزاد در مشهد چمنو علی آباد شاهی (= شاهی) ۵۶۰ سانتیمتر ص ۰۳۴۰
- ۹- درخت آزاد در بقعه سید محمد در قادی کلا ۵۵۰ سانتیمتر ص ۰۳۳۶
- ۱۰- درخت آزاد در گورستان امامزاده قاسم کهکرون ۵۴۶ سانتیمتر ص ۰۱۴۸
- ۱۱- درخت آزاد در میدان دهکده بزمینان دشت سر ۵۴۰ سانتیمتر ص ۰۱۴۴
- ۱۲- درخت آزاد در اراضی امامزاده علی در کرچنگک ۵۳۸ سانتیمتر ص ۰۳۸۳
- ۱۳- درخت آزاد در امامزاده قاسم بن عقیل در قجر محله ۵۳۵ سانتیمتر ص ۰۱۲۰
- ۱۴- درخت آزاد در اراضی بقعه درویش داود آهنگر کلا ۵۳۳ سانتیمتر ص ۰۳۷۸
- ۱۵- درخت آزاد در گورستان امامزاده قاسم کهکرون ۵۳۳ سانتیمتر ص ۰۱۴۸
- ۱۶- درخت آزاد در گورستان شهر علی آباد (شاهی) ۵۳۰ سانتیمتر ص ۰۳۳۵
- ۱۷- درخت آزاد در بقعه امامزاده عباس در سوته کلا ۵۲۵ سانتیمتر ص ۰۱۱۷
- ۱۸- درخت آزاد در امامزاده حمزه در سیاه رودپی ۵۲۰ سانتیمتر ص ۰۳۷۶
- ۱۹- درخت آزاد در اطراف بقعه امامزاده حمزه ۵۱۸ سانتیمتر ص ۰۳۷۶
- ۲۰- درخت آزاد در بقعه سید محمد در قادی کلا ۵۱۵ سانتیمتر ص ۰۳۳۶

سی‌ونه	درختان چنار
۲۴۶ سانتیمترص ۱۰۸	۴۵- درخت آزاد در امامزاده فضل بن موسی
۲۲۰ سانتیمترص ۱۱۹	۴۶- درخت آزاد در امامزاده محمد ولیس ده
۲۰۰ سانتیمترص ۱۰۸	۴۷- درخت آزاد در امامزاده فضل بن موسی

درختان چنار ۶

۱۰۳۰ سانتیمترص ۶۷۸	۱- چنار امامزاده عبدالله در اترپ
۹۶۰ سانتیمترص ۶۸۷	۲- چنار امامزاده عبدالله در اترپ
۸۰۰ سانتیمترص ۸۰	۳- چنار شاهزاده ابراهیم آمل
۷۷۰ سانتیمترص ۶۸۴	۴- چنار دهکده اسکار دین
۷۳۰ سانتیمترص ۷۳۲	۵- چنار امامزاده احمد = بلند امام
۷۰۰ سانتیمترص ۷۳۲	۶- چنار امامزاده احمد = بلند امام
۶۰۰ سانتیمترص ۸۰	۷- چنار شاهزاده ابراهیم آمل
۴۹۰ سانتیمترص ۱۵۴	۸- چنار امامزاده عبدالله رودبار هرازی
۴۶۰ سانتیمترص ۱۲۸	۹- چنار میدان جلو تکیه امامزاده سیف‌الدین
۳۶۰ سانتیمترص ۶۷۶	۱۰- چنار معصوم زاده میر مفید نکا
۲۰۰ سانتیمترص ۷۶۱	۱۱- چنار قنلگاه اشرف

درختان اوجا ۷

۵۶۶ سانتیمترص ۱۴۴	۱- درخت اوجا در میدان دهکده بز مینان
۳۴۶ سانتیمترص ۱۰۸	۲- درخت اوجا در امامزاده فضل بن موسی
۳۱۷ سانتیمترص ۱۶۸	۳- درخت اوجا در بقعه بامر کلای دابو

- 6- *Populus Migra.*; *Populus planata.*
7- *Ulmus Campestris*; *Ulmus Montana.*

سی‌وهشت	از آستارا تا آستار باد
۲۱- درخت آزاد در بقعه سید محمد در قادی کلا	۵۱۰ سانتیمترص ۳۳۶
۲۲- درخت آزاد در امامزاده قاسم بن عقیل در قجر محله	۵۱۰ سانتیمترص ۱۲۰
۲۳- درخت آزاد در امامزاده حسن رضا	۵۰۸ سانتیمترص ۷
۲۴- درخت آزاد در محوطه امامزاده حمزه کنار راه شیر گاه	۵۰۸ سانتیمترص ۴۰۸
۲۵- درخت آزاد در امامزاده عبدالله در شهنة کلا	۵۰۰ سانتیمترص ۱۴۱
۲۶- درخت آزاد دو محوطه امامزاده حمزه کنار راه شیر گاه	۴۸۰ سانتیمترص ۴۰۸
۲۷- درخت آزاد در سید محمد در قادی کلا	۴۸۰ سانتیمترص ۳۳۶
۲۸- درخت آزاد در امامزاده محمد ولیس ده	۴۷۷ سانتیمترص ۱۱۹
۲۹- درخت آزاد در اراضی بقعه درویش داود	۴۷۰ سانتیمترص ۳۷۸
۳۰- درخت آزاد در امامزاده عبدالله شهنة کلا	۴۶۵ سانتیمترص ۱۴۱
۳۱- درخت آزاد در گورستان در یاسر هرازی	۴۲۰ سانتیمترص ۱۱۵
۳۲- درخت آزاد در امامزاده قاسم بن عقیل	۴۰۰ سانتیمترص ۱۲۰
۳۳- درخت آزاد در گورستان امامزاده عبدالله	۴۰۰ سانتیمترص ۱۴۱
۳۴- درخت آزاد در بقعه امامزاده محمد هشتل	۴۰۰ سانتیمترص ۱۴۹
۳۵- درخت آزاد در مشهد چمنو در علی‌آباد (شاهی)	۴۰۰ سانتیمترص ۳۴۰
۳۶- درخت آزاد در امامزاده مظفر اسکو محله	۴۰۰ سانتیمترص ۱۱۶
۳۷- درخت آزاد در بقعه حسن رضا	۳۶۳ سانتیمترص ۷
۳۸- درخت آزاد در سید سه‌نور اهلم رستاق	۳۳۸ سانتیمترص ۱۰۹
۳۹- درخت آزاد در سید سه‌نور اهلم رستاق	۲۸۷ سانتیمترص ۱۰۹
۴۰- درخت آزاد در گورستان امامزاده محمد هشتل	۲۸۲ سانتیمترص ۱۴۹
۴۱- درخت آزاد در امامزاده مظفر اسکو محله	۲۷۷ سانتیمترص ۱۱۶
۴۲- درخت آزاد در امامزاده مظفر اسکو محله	۲۷۵ سانتیمترص ۱۱۶
۴۳- درخت آزاد در سید سه‌نور اهلم رستاق	۲۵۸ سانتیمترص ۱۰۹
۴۴- درخت آزاد در امامزاده مظفر اسکو محله	۲۵۳ سانتیمترص ۱۱۶

درختان سرو = سور = سرو جنگلی

- ۱- درخت سرو امامزاده حسن در رباط پنجهزاده ۳۳۰ سانتیمتر ص ۰۷۲۹
- ۲- درخت سرو بقعه سید قاسم در کردخیل رودپی ۲۰۵ سانتیمتر ص ۰۵۷۸
- ۳- درخت سرو بقعه کریم و رحیم مقری کلا ۱۶۰ سانتیمتر ص ۰۲۵۹
- ۴- درخت سرو امامزاده هاشم لمراسک ۱۳۵ سانتیمتر ص ۰۷۳۳
- ۵- درخت سرو بقعه سید ابوصالح در دهکده مله بلندی ۱۵/۵ متر ص ۰۳۸۲

درختان لی = نارون وحشی

- ۱- درخت لی در اراضی امامزاده صالح برون ۵۵۰ سانتیمتر ص ۰۱۳۳

- ۴- درخت اوجا در بامر کلای دابو ۳۱۱ سانتیمتر ص ۰۱۶۸
- ۵- درخت اوجا در امامزاده محمد ولیس ده ۲۴۰ سانتیمتر ص ۰۱۱۹
- ۶- درخت اوجا در امامزاده محمد ولیس ده ۲۳۰ سانتیمتر ص ۰۱۱۹

درختان بلوط = موزی = مازو

- ۱- درخت بلوط در گورستان دریا سر هرازیپی ۱۰۵۰ سانتیمتر ص ۰۱۵۵
- ۲- درخت بلوط در بقعه امامزاده محمد شورشاق ۷۳۶ سانتیمتر ص ۰۱۱۱
- ۳- درخت بلوط امامزاده محمد ولیس ده ۴۷۰ سانتیمتر ص ۰۱۱۹
- ۴- درخت بلوط در امامزاده محمد ولیس ده ۳۰۰ سانتیمتر ص ۰۱۱۹
- ۵- درخت بلوط در گورستان امامزاده محمد هشتل ۲۸۳ سانتیمتر ص ۰۱۴۹

درختان افرا

- ۱- درخت افرا در تکیه هف پلکون هرازیپی ۶۰۰ سانتیمتر ص ۰۱۵۴

درختان تادانه = داغدانان

- ۱- درخت تادانه در گورستان شاهزاده ابراهیم ۴۸۰ سانتیمتر ص ۰۸۰

درختان ون = زبان گنجشک

- ۱- درخت ون در بقعه امامزاده قاسم کمانگر کلا ۳۲۲ سانتیمتر ص ۰۱۶۹

8- *Quercus Lucitanica* . 9- *Acer Plantanoides* .10- *Celtis Australia* .

منابع و مآخذ عربی و فارسی ۴۵ در این کتاب
از آنها استفاده شده است

- ۱- آشوراده و هرات ، تألیف ابوالفتح وثوق زمانی ، تهران ۱۳۶۳ .
- ۲- آلبوم ناصرالدین شاه ، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ، نسخه عکسی .
- ۳- احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم تألیف ابو عبدالله محمد بن احمد مقدسی چاپ
دخویه ۱۹۰۶ میلادی .
- ۴- بهشهر (اشرف البلاد) تألیف علی بابا عسکری ، تهران شهریور ۱۳۵۰ .
- ۵- اقلیم نور از کتب چاپ شده در محافل بهائیان .
- ۶- بحار الانوار تألیف محمد باقر مجلسی چاپ امین الضرب .
- ۷- تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی تألیف دکتر عباس زمانی .
- ۸- تاریخ بیهق تألیف ابوالحسن علی بن زید بیهقی معروف به ابن فندق با تعلیقات
بهمنیار تهران ۱۳۱۷ شمسی .
- ۹- تاریخ بیهقی ، تألیف ابوالفضل محمد بن حسین کاتب بیهقی ، تهران ۱۳۱۹ شمسی .
- ۱۰- تاریخ طبرستان ، تألیف اردشیر برزگر ، تهران ۱۳۲۹ شمسی .
- ۱۱- تاریخ خاندان مرعشی مازندران ، تألیف میر تیمور مرعشی ، به تصحیح دکتر
منوچهر ستوده ، انتشارات اطلاعات ، ۱۳۶۴ شمسی .
- ۱۲- تاریخ خانی ، تألیف علی بن شمس الدین بن حاجی حسین لاهیجی ، تصحیح
و تحشیة دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات بنیاد فرهنگ ، ۱۳۵۲ شمسی .

- ۱۳- تاریخ روضة الصفای ناصری ، تألیف رضا قلی خان هدایت ، چاپ سنگی ، ۱۲۷۰ قمری .
- ۱۴- تاریخ رویان ، تألیف مولانا اولیاء الله آملی ، تصحیح و تحشیة دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات بنیاد فرهنگ ، سال ۱۳۴۸ شمسی .
- ۱۵- تاریخ سرگذشت مسعودی ، تألیف مسعود میرزا ظل السلطان ، به کوشش حسین خدیو جم .
- ۱۶- تاریخ طبرستان ، تألیف بهاء الدین محمد بن حسن بن اسفندیار کاتب ، به تصحیح عباس اقبال ، خرداد ماه ۱۳۲۰ شمسی .
- ۱۷- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران ، تألیف سید ظهیرالدین بن سید نصیرالدین مرعشی ، تصحیح و تحشیة دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران ، سال ۱۳۴۹ شمسی .
- ۱۸- تاریخ عالم آرای عباسی ، تألیف اسکندربیک ترکمان ، تهران ، اسفند ۱۳۳۴ .
- ۱۹- تاریخ گیتی گشا ، تألیف میرزا محمدصادق موسوی نامی اصفهانی ، با دوزیل ، یکی تألیف میرزا عبدالکریم بن علی رضا الشریف و دیگری تألیف آقا محمد رضای شیرازی ، تهران ۱۳۱۷ .
- ۲۰- تاریخ گیلان ، تألیف ملا عبدالفتاح فومنی گیلانی ، تصحیح و تحشیة دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران سال ۱۳۴۹ شمسی .
- ۲۱- تاریخ مازندران ، تألیف ملا شیخعلی گیلانی ، تصحیح و تحشیة دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران ، سال ۱۳۵۲ شمسی .
- ۲۲- تاریخ مازندران ، تألیف اسماعیل مهجوری ، مجلد اول دی ماه ۱۳۴۲ شمسی ، مجلد دوم تیر ماه ۱۳۴۵ شمسی .
- ۲۳- التدوین فی احوال جبال شروین ، تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه ، یونتیل ۱۳۱۱ قمری .
- ۲۴- ترجمه سفرنامه مازندران و استراباد ، تألیف رابینو ، مترجم وحید مازندرانی .

- ۲۵- تقویم البلدان ، تألیف عمادالدین اسمعیل بن محمد بن عمر معروف به ابوالفداء ، چاپ پاریس ، ۱۸۴۰ میلادی .
- ۲۶- جغرافیای تاریخی گیلان ، مازندران ، آذربایجان از نظر جهانگردان ، تألیف ابوالقاسم طاهری ، تهران ، ۱۳۴۷ شمسی .
- ۲۷- جغرافیای تاریخی و اقتصادی مازندران ، تألیف عباس شایان ، چاپ دوم ، تهران ؛ ۱۳۳۶ شمسی .
- ۲۸- روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه ، تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه ، با مقدمه و فهرس از ایرج افشار ، تهران ، ۱۳۴۵ شمسی .
- ۲۹- روضات الجنات ، تألیف میرزا محمد باقر خوانساری ، تهران ، ۱۳۰۷ شمسی .
- ۳۰- ریحانة الادب ، تألیف محمد علی تبریزی ، تهران ، ۱۳۲۸ شمسی .
- ۳۱- سفارت نامه خوارزم ، تألیف رضا قلی خان هدایت ، به کوشش علی حصوری ، تهران ، ۱۳۵۶ .
- ۳۲- سفارشنامة انجمن آثار ملی شماره ۳۹ .
- ۳۳- سفرنامه استراباد و مازندران ، تألیف یکی از همراهان درن مورخ ۱۲۷۵ ، نسخه عکسی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران .
- ۳۴- سفرنامه استودارت در فرهنگ ایران زمین ، سال ۱۳۳۹ شمسی .
- ۳۵- سفرنامه مازندران ناصرالدین شاه ، در سال ۱۲۸۲ قمری .
- ۳۶- سفرنامه مازندران ناصرالدین شاه ، در سال ۱۲۹۲ قمری .
- ۳۷- شاهنامه ، به کوشش آ. برتلس ونوشین .
- ۳۸- شهر بابل ، تألیف پوراندهخت حسین زاده ، تهران ، اردیبهشت ۱۳۴۳ .
- ۳۹- طبرسی و مجمع البیان ، تألیف دکتر حسین کریمان ، تهران ، ۱۳۴۰ شمسی .
- ۴۰- طرائق الحقایق ، تألیف محمد معصوم شیرازی معروف به معصوم علیشاه (نایب الصدر) ، به تصحیح محمد جعفر محجوب ، تهران ، ۱۳۴۵ شمسی .
- ۴۱- طومار امامزادگان شمال ایران در دوران صفوی متعلق به مهدی میرمیرانی که

- تحت عنوان «آستانه‌های مازندران» آقای محمدتقی دانش‌پژوه در مجله معارف اسلامی، نشریه سازمان اوقاف، شماره دوم به چاپ رسانیده‌اند.
- ۴۲- عباسنامه، تألیف محمد طاهر وحید قزوینی، به تصحیح و تحشیه ابراهیم دهگان، کتابفروشی داودی، اراک، اسفند ۱۳۲۹ شمسی.
- ۴۳- عجایب الاقالیم السبعه، تألیف سهراب.
- ۴۴- فرهنگ جغرافیائی ایران مجلد سوم، استان دوم، از انتشارات دایره جغرافیائی ستاد ارتش، شهریور ۱۳۲۹ شمسی.
- ۴۵- فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران تألیف نصرت الله مشکوتی.
- ۴۶- کتاب اسامی دهات کشور، از انتشارات اداره آمار.
- ۴۷- کیهان ورزشی، شماره ۳۱، شنبه ۱۵ مرداد ۱۳۳۹.
- ۴۸- کیهان ورزشی شماره ۲۹، شنبه اول مرداد ماه ۱۳۳۹.
- ۴۹- گنجینه‌های تاریخی مازندران، تألیف طاهری شهاب.
- ۵۰- المآثر والآثار، تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه، چاپ سنگی، تهران، ۱۳۰۶ قمری.
- ۵۱- مجالس المؤمنین، تألیف قاضی نورالله شوشتری، چاپ اسلامیة طهران.
- ۵۲- مجله شکار و طبیعت، شماره ۲۶، دی ماه ۱۳۴۰ شمسی.
- ۵۳- مجله شکار و طبیعت، شماره ۳۵، مهرماه ۱۳۴۱ شمسی.
- ۵۴- مجله نیرو و راستی، سال هشتم شماره ۳۰۲، چهارشنبه ۳۱ تیرماه ۱۳۲۹ شمسی.
- ۵۵- مجموعه کتابخانه بیوتات شماره ۷۴۶.
- ۵۶- مرآت البلدان، تألیف محمد حسن خان اعتماد السلطنه، تهران ۱۲۹۷ قمری.
- ۵۷- مسالك الممالك، تألیف ابواسحاق ابراهیم اصطخری، لیدن ۱۹۲۷ میلادی.
- ۵۸- المشترك وضعاً والمفترق صقعا، تألیف یاقوت حموی مکتبه المثنی در بغداد.
- ۵۹- معالم العلماء، تألیف ابن شهر آشوب، با مقدمه عباس اقبال، چاپ ۱۳۵۳.
- ۶۰- معجم البلدان، تألیف یاقوت حموی، با تصحیح فردیناند وستنفلد، لیبزیک

۱۸۶۹ میلادی.

- ۶۱- مفتاح باب الابواب، تألیف میرزا مهدی خان زعیم الدوله.
- ۶۲- منتقلة الطالبیه، نسخه خطی کتابخانه مجلس، شماره ۱۱۲۵.
- ۶۳- نزهة القلوب، تألیف حمدالله مستوفی قزوینی، تصحیح لسترانج، ۱۹۱۳ میلادی.
- ۶۴- نسخه عکسی سفرنامه ملکنوف به سواحل جنوبی دریای خزر متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
- ۶۵- نقطة الکاف، تألیف میرزا جانی کاشانی، جزء سری اوقاف گیپ، به سعی ادوارد براون، لیدن ۱۳۲۸ قمری.
- ۶۶- هیأت علمی فرانسه در ایران تألیف ژاک دمرگان ترجمه کاظم ودیعی، انتشارات چهر تبریز، خرداد ۱۳۳۸.

منابع و مأخذ خارجی

- 1- Abbott, ... K. E., Narrative of a Journey from Tabriz along the shores of the Caspian Sea to Tehran.
- 2- A survey of Persian Art, vol. 8, No. 351.
- 3- Brown, E. G., A year amongst Persians..., Cambridge, University Press, 1926.
- 4- Bulletin of the American Institute for Persian Art and Archaeology 1937.
- 5- Comte de Gobineau: Les religion et les philosophies dans L'asie Cetrale, Paris, 1865.
- 6- Corpus Inscriptinum Iranicarum, Eastern, Mazandaran, I.
- 7- De Morgan: Mission Scientifique en Perse. Tome I.
- 8- Donald N. Wilber: « The institute's survey of Persian architecture: Priliminary survey of the eighth season of the survey » Bulletin of the American Institute of